

21. Шевців З. М. Лекція як засіб формування когнітивної компетенції майбутнього вчителя інклюзивного загальноосвітнього навчального закладу. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2017. № 2. С. 28–32.
22. Шеремет М. К. Підготовка корекційних педагогів у вищих навчальних закладах. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Соціально-педагогічна. 2011. Вип. XVII, Ч. 1. С. 7–11.
23. Шнайдер В. І. Інклюзивна освіта: теоретико-методологічні, організаційні засади впровадження : навч.-метод. посіб. Хмельницький : ОІППО, 2010. 176 с.
24. Яценюк Л. До питання формування інклюзивної компетентності педагогів у контексті модернізації системи початкової освіти. Нова педагогічна думка. 2016. № 1. С. 168–170
25. Budnyk O. V. Action-technological readiness of future primary school teacher for social and educational activity (based on the results of experimental study). Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. 2014. Vol. II (11), Issue 22. P. 6–10.
26. Hovland C. Effects of the mass media of communication. Handbook of social Psychology/ Ed. By G.Lindsey. Cambridge, Mass.: Addison-wesley, 1954, Vol.2
27. Klapper J. The effects of Mass Communication. N.Y.: Harper&Row. 1963
28. Loreman T., McGhie-Richmond D., Kolopayvea A., Tarenchenko O., Mazin D., Crocker C. A Canada-Ukraine collaborative initiative for inclusive education in Ukraine: Participant perspectives. School Effectiveness and School Improvement. 2016. Vol. 27, Issue 1. P. 24–44.
29. Rodríguez I. R., Saldaña D., Moreno F. J. Support, Inclusion, and Special Education Teachers' Attitudes toward the Education of Students with Autism Spectrum Disorders. Autism Research and Treatment. Vol. 2012. URL: <http://www.hindawi.com/journals/aurt/2012/259468> (Last accessed: 17.03.2021).

DOI: <https://doi.org/10.36550/978-617-8245-57-3-20>

ІВАНЕНКО Н. В.,

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських мов,
зарубіжної літератури та методик їхнього навчання
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна,
науковий співробітник факультету освітніх технологій
Оксфордського університету, м. Оксфорд, Великобританія
ORCID: [https:// orcid.org/0000-0001-9570-3320](https://orcid.org/0000-0001-9570-3320)*

РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТАХ: НОВІ ВИКЛИКИ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Громадянська освіта, також відома як громадянське виховання, є важливою складовою виховного процесу, спрямована на формування громадянської свідомості, розуміння прав та обов'язків громадян, розвитку громадянської активності та взаємодії в суспільстві. Вона є важливою складовою сучасної вищої освіти, оскільки формує активні громадянські якості та відповідальне ставлення до суспільства. В Україні, як країні, що пройшла складний шлях трансформації та демократизації, особливо в теперішній час інтеграції нашої

держави в Європейський освітній простір, розвиток громадянської освіти є винятково актуальним. Виховання українського громадянина і патріота має цільову орієнтацію на реалізацію таких суттєвих чинників, як повага до минулого своєї Батьківщини, традицій та обрядів свого народу, знання історії своєї землі та її законів; почуття єдності й унікальності життя на Землі; повага до інших народів, їхніх прав, інтересів і цінностей, культури, нетерпимість до расової та національної неприязні; активна громадянська позиція особистості, громадянське самовизначення, готовність до захисту Вітчизни, дієвість стосовно розвитку України, враховуючи особисті й суспільні інтереси. Університети, як вищі навчальні заклади, відіграють важливу роль у формуванні громадянської свідомості у студентів, які в майбутньому стануть лідерами суспільства. Отже, громадянська освіта має важливе значення для формування відповідальних, активних та свідомих громадян, які вносять позитивний внесок у розвиток суспільства. Наше дослідження присвячене вивченню поточного стану громадянського виховання в українських університетах, висвітлює досвід упровадження громадянського виховання в університетах України в умовах трансформації суспільства та реформування освітньої галузі, аналізуються виклики, з якими стикаються вищі навчальні заклади в цьому процесі в нових реаліях, та розглядаються перспективи подальшого розвитку громадянської освіти в українському просторі вищої освіти.

На основі аналізу наукової літератури встановлено, що проблема громадянського виховання має тривалу історію, на кожному етапі якої спостерігалися різні підходи до визначення сутності цього феномена, зумовлені тим, що покладалося в основу розуміння громадянськості, визначення якостей, які вона охоплює. Видатні українські педагоги Г. Ващенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський досліджували окремі аспекти громадянської освіти у межах національного виховання і стверджували, що саме воно виховує патріотів своєї держави, здатних вивести свій народ на вищий рівень цивілізованої нації. Подальші ґрунтовні дослідження концептуальних засад національного виховання, проте не ототожненого з громадянським вихованням, спостерігаємо у працях І. Беха, М. Євтуха, Ю. Руденка, О. Сухомлинської. Проте розуміння сутності самого поняття «громадянськість» і донині є неоднозначним, про що свідчать наукові розвідки І. Кучинської, Н. Косаревої, А. Панчука, В. Поплужного, К. Черної.

Громадянськість студентів – це важлива суспільно-моральна цінність особистості, що включає в себе повагу до держави, народу, громадянського суспільства та самого себе як громадянина. Суттєво, щоб формування громадянськості відбувалося на основі демократичних цінностей, які є невід’ємною складовою прогресивного розвитку держави та об’єднання різних етносів та регіонів. Це важливо для розбудови й вдосконалення правової держави, громадянського суспільства та сталого розвитку [13; 20; 22]. В Україні є багато видатних науковців, які займаються питаннями громадянського виховання саме у вищій освіті, наприклад, Т. Завгородня, Ю. Завалевський, Т. Ліхневський, Н. Нікітіна, В. Плахтєєва, Ю. Руденко. Вони активно досліджують та розробляють нові підходи та методики, сприяючи формуванню активної громадянської свідомості серед студентів та молоді. Зусилля науковців

у галузі громадського виховання у вищій освіті допомагають розвивати активну громадянську свідомість та відповідальне громадянство студентської молоді в Україні. Їхні праці зосереджені на розвитку громадянської компетентності, формуванні ціннісних орієнтацій, активної громадської участі студентів та лідерських навичок серед студентської молоді [1; 7; 9]. Чимало науковців досліджують питання впливу громадських організацій, студентських самоврядувань та волонтерської діяльності на формування громадянської свідомості у вищій освіті [4; 11]. В умовах сучасного українського соціуму особливої актуальності набула ідея полікультурного виховання, спрямована на виховання «громадян світу» у багатонаціональному середовищі і вона не обмежується лише явищем етноцентризму [5; 19]. Таке виховання допомагає студентам розуміти та цінувати різноманітні культури, традиції та переконання людей різних націй. У такому середовищі, студенти мають можливість взаємодіяти з представниками інших країн, розширювати свій світогляд та усвідомлювати глобальні проблеми. Важливо, щоб студенти навчалися поважати й приймати різний культурний досвід і багатство різних культур, розвивати толерантність та співпрацювати з представниками з інших держав. Таке виховання сприяє формуванню громадян, які не тільки розуміють свої права та обов'язки у власній країні, але й розглядають себе як частину глобального суспільства. У них формується глибоке розуміння міжнародних проблем, здатність діяти на користь світової спільноти та здійснювати позитивні зміни у глобальному світі. Виховання "громадян світу" у багатонаціональному середовищі є важливим кроком у напрямку побудови мирної співпраці та розуміння між різними культурами та націями. Крім того, в Україні функціонує ряд наукових центрів та інститутів, які спеціалізуються на дослідженні питань громадського виховання у вищій освіті. Наприклад, Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України проводить наукові дослідження та розробляє рекомендації з покращення громадського виховання в університетах та вищих навчальних закладах.

Громадянська освіта є важливою складовою сучасної освітньої системи і має велике значення для суспільства. Вона охоплює процес формування громадянської свідомості, цінностей, навичок і компетенцій, які допомагають людям бути активними, відповідальними та демократичними громадянами [8, с. 465-466]. Громадянська освіта спрямована на розвиток різноманітних аспектів особистості, включаючи соціальну, політичну, економічну та культурну грамотність. Вона надає людям знання про їх права і обов'язки, принципи демократії, правосуддя, рівність, толерантність та різноманітність. Громадянська освіта навчає людей критично мислити, аналізувати інформацію, висловлювати свої думки та брати активну участь у прийнятті рішень, які стосуються суспільства [23; 25]. Значення громадянської освіти надзвичайно важливе. Вона сприяє формуванню громадянського суспільства, де кожна людина розуміє свої права і відповідальність, де панує рівність, справедливість та демократичні цінності [2, с. 167-173]. Громадянська освіта сприяє побудові толерантного та багатоманітного суспільства, де кожен поважає права та гідність інших. Крім того, громадянська освіта розвиває навички соціальної взаємодії, співпраці та лідерства, що є важливими для розвитку суспільства.

Вона сприяє формуванню активної громадської участі та громадянської свідомості, які необхідні для розв'язання соціальних проблем та підтримки стабільного розвитку суспільства. Таким чином, громадянська освіта має велике значення для суспільства, оскільки сприяє формуванню активних, відповідальних та свідомих громадян. Вона спонукає людей брати участь у суспільному житті, відстоювати свої права і права інших, працювати над покращенням громади й суспільства та сприяти його сталому розвитку. Громадянська освіта – це процес, який спрямований на формування громадянської свідомості, цінностей, навичок та компетенцій у молоді. Вона охоплює навчання та виховання, які сприяють розумінню громадянських прав і обов'язків, розвитку демократичних цінностей, толерантності, соціальної відповідальності та активної участі у суспільному житті. Громадянська освіта орієнтується на розвиток різних аспектів особистості, включаючи знання про права людини, конституційні принципи, демократію, міжкультурне розуміння та громадянське партнерство. Вона сприяє розвитку критичного мислення, аналітичних навичок, здатності до конструктивного діалогу, прийняття рішень та ефективної співпраці з іншими. Громадянська освіта має на меті підготувати молодь до активної участі у громадському житті, захисту своїх прав і прав інших, сприяти побудові справедливого та демократичного суспільства [10, с. 6]. Вона покликана розвивати громадянську свідомість, етичні цінності, відповідальність перед суспільством та довкіллям, а також навички публічного говоріння, лідерства та співпраці [6, с. 30; 21, с. 78-79]. Основна мета громадянської освіти – створити умови для розуміння та практичного застосування громадянських цінностей, що допоможе громадянам бути активними, усвідомленими та ефективними учасниками суспільного життя.

В умовах глобалізації людського суспільства громадянське виховання передбачає ознайомлення з методами та технологіями суспільно-політичної активності, набуття навичок участі в громадянському житті, через практичний досвід співпраці з місцевою громадою та владними структурами, здобуття досвіду громадянських дій та демократичної поведінки у розв'язанні соціально важливих проблем. Громади відіграють важливу роль у формуванні громадянських якостей характеру студентів. Громада може бути розтлумачена як соціальна спільнота, яка об'єднує людей зі спільними інтересами, цінностями та цілями (група студентів, університет, мікрорайон міста, населений пункт, країна). Взаємодія з громадою дозволяє студентам набути важливий досвід, знання та навички, які сприяють формуванню громадянських якостей. Одна з основних ролей громади полягає у створенні можливостей для активної участі студентів у громадських проектах, ініціативах та заходах. Через таку діяльність студенти мають змогу виявити свій інтерес до суспільних питань, взяти на себе відповідальність та розвинути свої навички співпраці, лідерства та комунікації. Громадські проекти можуть включати волонтерство, соціальні ініціативи, екологічні акції, культурні заходи та інші форми діяльності, спрямовані на покращення якості життя в громаді.

Громада також надає студентам можливість спостерігати та брати участь у демократичних процесах. Це може включати участь у студентських органах самоврядування, об'єднаннях та громадських обговореннях. Ці форми взаємодії

надають студентам можливість висловлювати свої думки, брати участь у прийнятті рішень та сприяти побудові демократичного середовища. Крім того, громада може бути джерелом підтримки, менторства та розвитку для студентів. Вона надає можливість взаємодіяти з людьми різного віку, досвіду та поглядів, що сприяє розширенню світогляду та розвитку емоційної і соціальної інтелігенції студентів. Таким чином, громада впливає на формування громадянських якостей характеру студентів шляхом створення сприятливого середовища для активної участі, розвитку лідерських навичок, сприяння взаємодії та виявленню громадянської відповідальності.

Вищим навчальним закладам належить одна з найважливіших ролей у впровадженні громадянського виховання, адже формування громадянськості через освітню мережу надає цьому процесу систематичності, цілеспрямованості, методичної виваженості, дозволяє ефективно мобілізувати потрібні ресурси. Результатом громадянської освіти має бути формування особистості, яку характеризують такі риси, як відчуття власної гідності, шанування прав людини і вміння їх захищати, вміння мислити критично й незалежно, вимогливо ставитися до влади, відданість демократичним цінностям, політична освіченість, компетентність, знання, визнання і дотримання законів.

Ефективна освіта передбачає розвиток особистості в її цілісності. В університетському середовищі, коли більшість студентів бакалаврату переходять від підліткового віку до дорослого життя, навчальний заклад забезпечує процес переходу та шлях від залежності до незалежності. Одним із важливих ініціатив, що були впроваджені в українських університетах, є ініціатива допомогти студентам зрозуміти, наскільки вони готові до навчання на рівні вищої освіти. Наприклад, у перші дні навчання студенти заповнюють анкету, яка допомагає їм визначити, на чому вони можуть сконцентрувати свою увагу та як звернутися за підтримкою до студентських служб університету, обговорюючи це з куратором групи. Це охоплює академічні навички, когнітивні стратегії та навички переходу. В ідеальному випадку такі заходи мають відбуватися ще в школі або коледжі, перш ніж молоді люди вступають до університету. Тоді вони матимуть чітке уявлення про те, чого очікувати від університетського навчання – якими навичками та компетенціями вони вже володіють, і як університет може підтримати їх у розвитку та вдосконаленні вже наявних навичок Начало форми [18, с. 23-29].

Дослідження показують, що надання студентам простору для розвитку як особистості в спільноті однолітків дозволяє їм реалізувати свій потенціал сповна [27]. Отримання роботи та внесок у суспільство та економіку є показниками успіху, але деяким студентам потрібно більше часу, ніж іншим, щоб досягти цього. Вища освіта традиційно була простором для виховання та сприяння незалежному мисленню та роботі. Університети надають студентам навички, які можна передавати, і навички випускника, які добре слугуватимуть їм у майбутньому житті, незалежно від напрямку, який вони обрали. У досягненні короткострокових або довгострокових цілей на індивідуальному чи організаційному рівні чітке розуміння місії університету може стати потужним джерелом концентрації уваги та мотивації для студентів. Інституційні місії — це заяви про мету, які відрізняють один вищий учбовий заклад від інших, і

більшість українських університетів сьогодні мають свої місію або візію. Місії можуть виконувати кілька ролей [14; 16], зокрема: а) щоб відрізнити навчальний заклад від схожих; б) встановити видиму мету та описати процеси, необхідні для її досягнення; в) забезпечити обов'язковий фокус на спільних цілях і основі спільної поведінки; г) щоб залучити підтримку інших, які поділяють їхню місію. В освіті поширені такі місії, як «навчання впродовж життя», «критичне та творче мислення» та «продуктивний внесок у суспільство» [29]. Твердження про місію вишів, зокрема, були пов'язані з: а) просуванням цінностей серед зацікавлених учасників і навіть покращення стосунків і поведінки студентів [24]; б) результати виховання особистості, якщо навчальний заклад здатний побудувати здоровий інклюзивний клімат та створити спільне мовне середовище [3] і залучити до рольового моделювання [12; 15].

Усвідомлюючи наші знання про формулювання місій університетів, важливо, щоб викладачі та студенти приділяли час вивченню наявних місій або разом створювали нові. Існує кілька методів, які можуть допомогти визначити місію та зрозуміти, як вона узгоджується з цінностями, прикладами для наслідування або «добрими справами»:

Місія університету: студенти обговорюють місію свого університету або складають нову, а потім досліджують цінності, які мають важливе значення для суспільства;

Груповий мозковий штурм щодо місії: студенти в малих групах відповідають на ряд запитань щодо місії університету та визначають особу, яка може стати прикладом реалізації цієї місії на практиці;

Рефлексія на університетську місію: студенти разом обговорюють питання, в яких вони погоджуються або не погоджуються з місією свого університету та аналізують і розуміють, що означають «добрі справи» в їхньому навчальному закладі. Крім того, формулювання особистої місії, пов'язаної з вдосконаленням, етикою та залученістю, може допомогти студентам виконувати «добрі справи» щоденно. Цей процес дозволяє молоді краще розуміти, в чому їхні власні місії відрізняються від місій оточуючих їх людей або спільнот, до яких вони належать. Процес формулювання твердження про особисту місію може викликати дискусії про те, чи поділяють друзі, колеги та інші члени спільноти подібні цілі та як краще узгодити свої погляди, досягти згоди та подолати розбіжності.

Тож, місією вищих закладів освіти громадянського становлення є створення освітнього простору, який забезпечує процес навчання, розвитку та виховання гармонійно розвиненої, високоосвіченої, соціально активної й національно свідомої особистості, наділеної глибокою громадянською відповідальністю й патріотичними почуттями. Огляд освітніх програм та курсів, присвячених громадянській освіті, в українських університетах свідчить про поступове зростання інтересу до цієї сфери. Багато університетів включають громадянську освіту у свої навчальні плани та пропонують широкий спектр курсів та модулів, які сприяють формуванню громадянських компетенцій у студентів. Одним з поширених підходів є включення громадянської освіти у загальний навчальний план, де вона може бути представлена як окремий предмет або як складова частина інших дисциплін. Наприклад, університети можуть пропонувати курси з

громадянської освіти, політичної науки, права, соціології, етики тощо. Крім того, існують спеціалізовані програми та проекти, спрямовані на розвиток громадянської освіти. Це можуть бути практичні семінари, тренінги, лекції від експертів та представників громадських організацій, проекти із залученням студентів до волонтерської та громадської діяльності, дослідницькі роботи з громадською тематикою тощо. Особлива увага приділяється розвитку навичок громадянської участі, таких як комунікація, лідерство, розробка проектів та розв'язання проблем. Часто університети пропонують студентам можливості брати участь у громадських ініціативах, створюють студентські громадські організації, організовують студентські конференції та форуми, де студенти можуть висловити свої думки та ідеї з питань громадянського розвитку.

Проте, необхідно визнати, що в українських університетах існують виклики та недоліки у впровадженні громадянської освіти в навчальний процес. Деякі з них включають обмежену кількість курсів та недостатнє включення громадянської освіти в загальному навчальному плані. Також інколи відсутні діалогові підходи, які сприяють активному залученню студентів до процесу навчання та формування їхньої громадянської свідомості. У подальшому розвитку громадянської освіти в українських вищих навчальних закладах важливо враховувати ці виклики та працювати над їх подоланням. Необхідно розробляти більш комплексні та цілеспрямовані програми громадянської освіти, залучати більше практичних заходів та реальних ситуацій для формування громадянських навичок у студентів. Більше того, співпраця між університетами, державними органами та громадськими організаціями є важливою для обміну досвідом та ресурсами в галузі громадянської освіти. В цілому, розвиток громадянської освіти в українських університетах відіграє важливу роль у формуванні активної та відповідальної громадянської молоді. Продовження розвитку цієї сфери вимагає постійного вдосконалення програм, підвищення кваліфікації викладачів та співпраці між всіма зацікавленими сторонами. Тільки тоді громадянська освіта стане справжнім інструментом для розвитку громадянського суспільства в Україні.

Важливо також зазначити, що рівень свідомості студентів щодо громадянських цінностей та прав в українських університетах може варіюватися. Деякі студенти мають високий рівень усвідомлення громадянських цінностей та прав і активно включаються у громадську діяльність. Вони мають розуміння важливості активної участі в суспільному житті, захисту прав та відповідальності перед суспільством. Однак, є студенти, які можуть мати обмежену або недостатню свідомість щодо громадянських цінностей та прав. Це пов'язано з різними факторами, такими як недостатня освіченість, відсутність доступу до інформації, фейкова інформація соціальних медіа, недостатня увага до цих питань у загальній освіті тощо. А також, деякі студенти можуть бути просто неактивними чи байдужими до суспільних проблем. Одним з важливих завдань громадянської освіти в українських університетах є підвищення рівня свідомості студентів щодо громадянських цінностей та прав. Це можна досягти шляхом впровадження спеціалізованих курсів, семінарів та тренінгів, які спрямовані на формування громадянського мислення та свідомості. Такі заходи можуть охоплювати теми, пов'язані з правами людини, демократією,

соціальною справедливістю, рівністю, екологією, сталим розвитком та іншими глобальними проблемами. Крім того, важливо стимулювати активну участь студентів у громадських проектах, волонтерській роботі та інших формах громадської діяльності. Це допоможе молоді відчути власну роль у суспільстві, розвивати лідерські якості та вміння співпрацювати з іншими. Зростання рівня свідомості студентів щодо громадянських цінностей та прав вимагає системного підходу та спільних зусиль з боку університетів, викладачів, студентських організацій та держави. Тільки шляхом постійного наголошення на важливості громадянської освіти та підтримці активної участі студентів у громадському житті можна досягти позитивних змін у свідомості та поведінці студентської молоді.

Варто згадати про потенційні переваги впровадження громадського виховання в університетах України, які є вагомими й багатограними. По-перше, це сприяє формуванню громадянської свідомості та активної громадської позиції серед студентів, що є важливим для розвитку демократичного суспільства. Громадське виховання допомагає формуванню навичок критичного мислення, аналізу соціальних проблем, уміння виражати свої думки та діяти в інтересах громади. По-друге, громадське виховання підкріплює розвиток лідерських якостей серед студентів. Програми громадського виховання можуть включати можливості для розвитку лідерських умінь, таких як комунікація, управління конфліктами, робота в команді, прийняття рішень тощо. Це допомагає студентам стати активними учасниками суспільного життя та в майбутньому, а також впливовими лідерами у своїх професійних галузях. По-третє, громадське виховання сприяє розвитку соціальної відповідальності та волонтерської діяльності серед студентської молоді. Програми громадського виховання можуть включати можливості для участі студентів у волонтерських проектах, соціальних ініціативах та благодійних акціях. Це розвиває у студентів почуття соціальної відповідальності, допомагає їм краще розуміти потреби громади та бути активними агентами позитивних змін у своєму оточенні. По-четверте, громадське виховання спрямовує молодь до розвитку міжкультурної та міжнаціональної толерантності. Україна є країною з багатокультурною спадщиною, і розвиток розуміння, поваги та сприйняття різних культур є важливим аспектом громадського виховання в університетах. Програми громадського виховання можуть включати елементи міжкультурної освіти, взаємодії та співпраці між різними культурами, що сприятиме розумінню та толерантності між студентами різних національностей. По-п'яте, громадське виховання підтримує розвиток професійних навичок серед студентів. Багато програм громадського виховання включають елементи практичної діяльності, такі як проектна робота, організація подій, комунікація з громадськістю та інші вміння, які можуть бути корисними у професійній кар'єрі студентів незалежно від їхньої спеціальності.

Слід зазначити, що упровадження громадянської виховання у вищих навчальних закладах стикається з рядом викликів та перешкод. Серед них варто виділити наступні:

Недостатня підтримка з боку уряду та освітніх інституцій: відсутність чіткої стратегії та фінансової підтримки з боку уряду ускладнює впровадження громадянської освіти. Недостатня увага до цього напрямку призводить до обмеженого доступу до необхідних ресурсів, навчальних програм та підтримки для викладачів. Крім того, фінансування громадського виховання в університетах може бути обмеженим. Університети, особливо ті, які мають обмежені фінансові ресурси, мають складнощі з впровадженням і розвитком програм громадського виховання через витрати на підготовку викладачів, організацію заходів та матеріально-технічне забезпечення.

Відсутність належно підготовлених викладачів: викладання громадянської освіти вимагає кваліфікованих фахівців, які мають глибокі знання про громадянські цінності, права, політичні системи та соціальні проблеми і які можуть викладати курси з громадянської освіти та виховання. Не всі університети мають викладачів з достатнім досвідом та знаннями в цій сфері, що обмежує доступність якісного громадського виховання для студентів. Відсутність належної підготовки педагогів у цих аспектах стає справжньою перешкодою для якісного викладання громадянської освіти.

Відсутність чіткого регулювання та стандартизації громадського виховання в університетах: відсутність стандартів призводить до розбіжностей у підходах до громадського виховання в різних університетах, що впливає на якість та ефективність цього процесу. Важливо, щоб громадянська освіта була інтегрована в загальну навчальну програму, а не розглядалася як окремий предмет або додаткове навчання. Викликом може бути впровадження цих принципів усередину існуючих навчальних програм і забезпечення координації з іншими предметами та слабкі міждисциплінарні зв'язки.

Соціальні та культурні перешкоди: громадянська освіта може зіткнутися зі супротивом у деяких соціальних і культурних контекстах, особливо коли вона включає теми, які є спірними або викликають незручність в обговоренні. Це може обмежувати відкритість та конструктивну дискусію громадських питань у навчальному середовищі.

Недостатнє оцінювання та визнання: відсутність механізмів оцінювання та визнання успіхів у громадянській освіті може призводити до зниження мотивації студентів та викладачів. Важливо розробити ефективні методи оцінювання, які враховують практичні навички, рефлексію та активну участь у громадських діях.

Непередбачуваність політичного та соціального контексту: зміни в політичному та соціальному контексті можуть також мати вплив на підходи до громадянської освіти. Політична нестабільність, зміна прихильності до громадянських цінностей або зміна пріоритетів у системі освіти впливають на здійснення програм громадянської освіти.

Незважаючи на ці виклики, впровадження громадянської освіти є важливим завданням для формування активної та свідомої громадянської свідомості. Шлях до успіху полягає в усуненні перешкод та сприянні розвитку належних ресурсів, підготовки викладачів та розумінні важливості громадянської освіти для суспільного розвитку. Тому розвиток громадянської освіти в українських

університетах підтримується широким спектром ініціатив та проектів. Варто відзначити деякі з них:

Розробка спеціалізованих програм та курсів: університети активно працюють над розробкою і впровадженням спеціалізованих програм та курсів з громадянської освіти. Ці програми охоплюють такі аспекти, як права та свободи, демократія, активне громадянство, громадська участь та інші ключові поняття громадянськості. Створення стандартів та керівництва для громадського виховання в університетах, що допомагає забезпечити єдність підходів та якість процесу.

Громадські організації та партнерства: університети співпрацюють з громадськими організаціями, фондами та іншими партнерами, які мають досвід у громадянській освіті. Це включає спільні проекти, тренінги, семінари та інші форми співпраці, які сприяють обміну досвідом та професійній експертизі.

Конференції та семінари: університети організують конференції, семінари, форуми, воркшопи та інші наукові заходи, присвячені громадянській освіті. Ці заходи дають можливість ученим, викладачам та студентам обмінюватись досвідом, представляти результати своїх досліджень та ділитися ідеями щодо розвитку громадянської освіти.

Волонтерські та громадські проекти: університети підтримують студентські волонтерські та громадські проекти, які сприяють розвитку громадянськості. Це можуть бути проекти соціального обслуговування, екологічні ініціативи, правозахисні кампанії та багато інших форм активної участі студентів у громадському житті.

Громадянські форуми та дебатні клуби: університети сприяють створенню громадянських форумів, круглих столів та дебатних клубів, де студенти можуть обговорювати актуальні громадські питання, висловлювати свої думки та розвивати навички аргументації та активного слухання.

Міжнародна співпраця: університети активно співпрацюють з іншими університетами та організаціями за кордоном з метою обміну досвідом та впровадження передових практик громадянської освіти.

Згадані ініціативи та проекти сприяють розвитку громадянської освіти в українських університетах, підвищують рівень громадянської свідомості серед студентів та готують їх до активної участі у суспільному житті. В Україні є позитивні приклади впровадження громадського виховання в університетському освітньому процесі. Наприклад, кілька університетів в Україні вже успішно впроваджують громадську освіту як обов'язковий елемент навчальних програм або в рамках додаткових курсів, семінарів та тренінгів. Це дозволяє студентам ознайомитися з основними принципами громадянської свідомості, правами та обов'язками громадян, проблемами суспільства та різними формами громадської активності. Одним з прикладів упровадження громадського виховання в українських університетах – це проект «Громадянська освіта в університетах» ініційований Міністерством освіти і науки України, у співпраці з партнерами з громадського сектору та вищими навчальними закладами. Цей проект передбачає розробку та впровадження спеціальних навчальних програм з громадянської освіти, а також проведення тренінгів та семінарів для педагогів університетів з питань громадянської освіти. Деякі університети в Україні також

активно співпрацюють з громадськими організаціями та активістами, запрошуюючи їх на лекції, дискусії та тренінги в межах університетського освітнього процесу. Це дозволяє студентам взаємодіяти з практиками громадської діяльності, вивчати реальні кейси та набувати практичних навичок у громадському лідерстві, комунікації та співпраці. До прикладу, зразок успішної реалізації громадського виховання в університетах України є досвід Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Університет розробив спеціальний курс «Громадянська освіта та права людини», який є обов'язковим для всіх студентів незалежно від спеціальності. В межах цього курсу студенти вивчають основні принципи демократії, права та свободи людини, взаємодію з громадськими організаціями та набувають практичних навичок у громадському активізмі. Іншим прикладом є проект «Студенти за громадську діяльність» від Львівського національного університету імені Івана Франка. Цей проект передбачає впровадження громадсько-виховних заходів, таких як тренінги, семінари, дискусії та практичні проекти, в яких студенти можуть взяти участь в якості волонтерів, організаторів чи учасників. Це дозволяє студентам розвивати навички громадянської участі, лідерства та соціальної відповідальності. Наведемо ще кілька прикладів успішних програм та проектів, спрямованих на розвиток громадянської освіти в українських університетах:

1). Проект «Громадянська освіта для розвитку»: цей проект, реалізований в рамках співпраці між українськими та закордонними університетами, спрямований на впровадження громадянської освіти в університетські програми. В рамках проекту створюються спеціалізовані курси та навчальні матеріали, проводяться тренінги для викладачів та студентів. Результати проекту показали позитивні зміни у свідомості та громадянських якостях студентів.

2). Програма «Громадянська академія»: ця програма організовує серію тренінгів, семінарів та практичних занять для студентів з різних українських університетів. Учасники отримують знання про громадянські цінності, права та обов'язки, а також навички активного громадянства. Програма сприяє формуванню лідерських якостей та громадянської свідомості у студентської молоді.

3). Проект «Громадська освіта для розвитку громад»: цей проект спрямований на залучення студентів до громадських ініціатив та проектів у різних громадах. Студенти працюють у командах над реальними проектами, спрямованими на вирішення соціальних проблем. Це дозволяє студентам отримати практичний досвід громадської участі та розвинути навички співпраці та лідерства.

4). Програма «Студентське самоврядування та громадська активність»: багато українських університетів мають власні студентські органи самоврядування, які активно працюють над підтримкою громадської активності студентів. Ці студентські органи самоврядування організовують заходи, проекти та ініціативи, спрямовані на розвиток громадянських якостей та залучення студентів до вирішення важливих громадських питань.

5). Спілка англійської мови в Україні (САМ), засадничі основи якої ґрунтуються на гуманістичній парадигмі ХХІ століття. САМ України є частиною унікальної глобальної освітньої благодійної організації, яка об'єднує молодь за допомогою спілкування англійською мовою, розвиває навички критичного мислення, сприяє розвитку їх творчої ініціативи та потенційних лідерських якостей. САМ прагне надати молоді можливості вільного вибору траєкторії власного й професійного саморозвитку, реалізувати свій особистісний потенціал сповна, розвивати загальний кругозір, індивідуальні нахили, творчі здібності та, в такий спосіб, готує молодих людей до їхньої ролі й обов'язків громадян у світі глобальних змін і посиленої взаємодії [8, с. 467-469].

Названі приклади успішних програм та проектів у вищих наочальних закладах України свідчать про зростання інтересу до громадянської освіти в українських університетах та позитивні зрушення у формуванні громадянських якостей у студентів. Для формування майбутніх фахівців зі стійкою рисою громадянськості, спрямованою на підтримку державності України і розвиток духовно-виробничої зрілості суспільної громади, необхідне глибоке розуміння значення освіти та постійне удосконалення професійно-педагогічної майстерності педагогів усіх рівнів, які готують молоде покоління до життя в суспільстві. Залучення викладачів та студентів до розвитку громадянської освіти є важливим елементом формування активного громадянства та соціальної відповідальності. Це сприяє розвитку громадянських цінностей, участі у громадському житті та розумінню суспільних проблем.

Особлива роль у громадянському вихованні належить викладачам, чия громадянська позиція не лише пронизує їхню суспільно-громадську та науково-педагогічну діяльність, але й впливає одночасно на формування наукового світогляду у студентів та на розвиток у них почуття громадянськості. Особистість викладача, його ідейно-науковий, психолого-педагогічний та методичний рівні є вирішальним чинником у підготовці висококваліфікованих спеціалістів і відповідальних громадян. Відповідно до нової філософії освіти викладач вищої школи в сучасних соціокультурних умовах вбачається не просто транслятором науковокультурного й професійного досвіду, а носієм незаперечної істини, яка має бути засвоєна студентом. А нова гуманістична парадигма освіти передбачає концентрування навчального процесу не на навчальній дисципліні, а на особистості студента, його професійному становленні та особистісному зростанні [8, с. 432-435]. Одним із способів залучення викладачів до розвитку громадянської освіти є створення спеціальних програм та курсів, які спрямовані на формування громадянської свідомості та навичок у студентів. Викладачі можуть впроваджувати в своїх курсах елементи громадського виховання, включати практичні завдання, дискусії та проекти, що стимулюють активну участь студентів у громадських справах. Крім того, важливо створювати форуми та платформи для діалогу між викладачами та студентами, де можна обговорювати громадські питання, проблеми та шляхи їх вирішення. Це можуть бути семінари, конференції, круглі столи, де студенти мають можливість висловити свою думку, обмінятися досвідом та поспілкуватися з викладачами. Саме тому пріоритетну роль у громадянській

освіті мають відігравати активні методи, що стимулюють творчість, ініціативу, самостійне та критичне мислення і базуються на принципі багатосторонньої взаємодії. Також, важливо сприяти активній участі студентів у громадських організаціях, студентських самоврядуваннях та волонтерських проектах. Це дає їм можливість отримати практичний досвід, розвинути лідерські та організаційні навички, а також брати активну участь у реалізації соціальних та громадських ініціатив. Залучення викладачів та студентів до розвитку громадянської освіти сприяє створенню активного та свідомого громадянського суспільства, де люди розуміють свої права та обов'язки, активно беруть участь у вирішенні суспільних проблем та сприяють сталому розвитку. Отже, залучення викладачів та студентів до розвитку громадянської освіти відіграє важливу роль у її успішному впровадженні. Окреслимо кілька інших шляхів, якими це можна досягнути:

(а) Підвищення кваліфікації викладачів: надання можливості викладачам проходити спеціалізовані тренінги, семінари та курси з громадянської освіти. Це допомагає поглибити їхні знання та навички у цій сфері і підготувати їх до ефективного викладання громадянських цінностей та практик студентам університетів.

(б) Включення громадських організацій у навчальний процес: співпраця з громадськими організаціями може стати цінним джерелом професійної експертизи та практичного досвіду для викладачів та студентів. Запрошення представників громадських організацій на лекції, семінари або в якості гостей сприятиме обміну знаннями та сприятиме практичному застосуванню громадянських навичок.

(в) Створення студентських організацій та клубів: підтримка студентських ініціатив у створенні громадянських клубів або організацій сприятиме активізації студентів у сфері громадянської освіти. Ці організації можуть організовувати власні проекти, заходи та кампанії, спрямовані на підвищення громадянської свідомості та активної участі студентів у громадському житті.

(г) Інтеграція громадянської освіти у навчальні плани: включення громадянської освіти як окремого предмету або модуля у навчальні плани різних спеціальностей дозволить студентам систематично отримувати знання та розвивати навички громадянськості. Це може бути універсальним предметом для всіх студентів або «вбудовано» у програми конкретних спеціальностей. Залучення викладачів та студентів до розвитку громадянської освіти є важливим кроком у формуванні активної громадянської свідомості та готовності до участі у громадському житті. Це сприяє розвитку відповідальних та свідомих громадян, які здатні активно приносити позитивні зміни у суспільство. Впровадження громадського виховання в університетах повинно бути взаємодією з реальними викликами та потребами місцевої громади. Залучення громади до планування, реалізації та оцінки програм може сприяти більшій ефективності та значущості громадського виховання.

Впровадження інноваційних методів навчання та взаємодії, таких як проектне навчання, міждисциплінарні підходи, симуляційні ігри та інші форми активного навчання, сприяють розвитку критичного мислення, креативності, лідерства студентів. Використання інтерактивних методів та практичних

завдань є ефективним підходом до впровадження громадянської освіти в українських університетах. Такий підхід дозволяє активно залучати студентів до навчального процесу та розвивати їхні громадянські навички та цінності. Одним з ефективних інтерактивних методів є метод «круглих столів» або дискусійних панельних зустрічей. Це дає студентам можливість висловити свою думку, обговорити актуальні громадські питання, почути різні точки зору та навчитися аргументовано висловлювати свої думки. Викладач може стати модератором дискусії, поставити запитання, провокувати аналітичне мислення та стимулювати конструктивне обговорення. Практичні завдання є ще одним ефективним інструментом впровадження громадянської освіти. Це можуть бути проекти, волонтерські діяльності, соціальні дослідження або стажування у громадських організаціях. Такі завдання дають студентам можливість застосувати свої знання та навички у реальних ситуаціях, сприяють розвитку лідерських якостей та співпраці, а також формують відчуття відповідальності перед суспільством. Також, важливо використовувати й інтерактивні методи навчання, такі як групові проекти, рольові ігри, дебати, розв'язання кейсів тощо. Ці методи сприяють активному залученню студентів, стимулюють їх творчий потенціал та сприяють розвитку комунікативних навичок, співпраці та критичного мислення. Проаналізуємо кожен метод окремо:

Рольові ігри: організація рольових ігор дозволяє студентам виконувати різні ролі в ситуаціях, що стосуються громадянських питань. Наприклад, студенти можуть відтворити дебати на теми громадського інтересу або симулювати ситуації конфлікту і пошуку компромісу. Це дає можливість розвивати навички співпраці, аргументації та демократичного й конструктивного рішення.

Громадські проекти: залучення студентів до реальних громадських проектів є потужним інструментом для впровадження громадянської освіти. Це може бути участь у волонтерських ініціативах, створення соціальних проектів або участь у громадських дослідженнях. Такі проекти дозволяють студентам застосовувати свої знання та навички для вирішення реальних громадських проблем.

Дебати та обговорення: організація дебатів та обговорень з громадянських тем стимулює аналітичне мислення та вміння аргументувати свою позицію. Студенти можуть досліджувати різні погляди на громадські питання, аргументувати свої думки та навчатися вміти активно слухати інших.

Симуляції та кейс-студії: використання симуляційних ігор або кейс-студій дозволяє студентам аналізувати складні ситуації, приймати рішення та розвивати критичне мислення. Наприклад, можна запропонувати студентам розглянути кейс, пов'язаний з громадським конфліктом, і запропонувати свої рішення та варіанти вирішення проблеми.

Застосування наведених форм і методів громадянської освіти та виховання покликані формувати в особистості когнітивні та поведінкові норми, що включають у себе вміння міркувати, аналізувати, ставити запитання, шукати власні відповіді, критично та всебічно розглядати проблему, робити власні висновки, брати участь у громадському житті, здатність орієнтуватися і адаптуватися в нових соціальних умовах, захищати свої інтереси, поважати інтереси й права інших, самореалізуватися тощо. Згадані інтерактивні методи та

практичні завдання допомагають студентам не тільки засвоїти теоретичні знання, але й розвинути практичні навички, необхідні для активної участі у громадському житті та формування громадянської свідомості. Вони стимулюють самостійність, творчість, критичне мислення та здатність до співпраці, що є важливими складовими громадянської освіти. Важливо враховувати різноманітні потреби та інтереси різних груп учасників громадського виховання, зокрема студентів з різним рівнем підготовки, різних соціокультурних груп, осіб з особливими потребами та забезпечити інклюзивність та рівні можливості для всіх учасників програм. Використання інтерактивних методів та практичних завдань в українських університетах сприяє більш активному та поглибленому засвоєнню громадянських цінностей та навичок студентами, робить навчання цікавішим та практичнішим, а також сприяє формуванню свідомого громадянського суспільства.

Виховання українського громадянина і патріота є важливою складовою громадянського виховання в Україні. Це процес, спрямований на формування у студентів почуття гордості за свою країну, розуміння її історії, культури, традицій, а також активної громадянської позиції та відповідального ставлення до долі України. Основні аспекти виховання українського громадянина і патріота в університетах включають: а) Вивчення історії та культури України: у структурі освітньої програми передбачається вивчення історії України, її культурних традицій, літератури, мови та інших аспектів національної ідентичності. Це допомагає студентам розуміти корені та цінності своєї країни; б) Розвиток громадянських якостей: університети сприяють розвитку громадянських якостей серед студентів, таких як активна участь у громадському житті і волонтерських проектах, правова грамотність, толерантність та розуміння різноманітності; в) Виховання патріотичних цінностей: заохочується формування почуття патріотизму серед студентів, відчуття гордості за свою країну та бажання працювати на її процвітання. Це включає проведення патріотичних заходів, участь у національних святкуваннях та активну пропаганду українських традицій і культури; г) Розуміння глобального контексту: розвиток патріотичних почуттів не виключає розуміння і відкритість до світових процесів. Університети стимулюють студентів бути глобально мислячими та розуміти важливість міжнародної співпраці, розширення культурного розмаїття та обміну досвідом з іншими народами. Виховання українського громадянина і патріота в українських університетах є важливим завданням, оскільки це сприяє формуванню активної та свідомої молоді громадянської особистості, яка готова вносити позитивні зміни у свою країну та брати участь у будівництві демократичного, сталого суспільства. Начало форми

Громадянське виховання відіграє вирішальну роль у просуванні доброго громадянства та вихованні духу національної інтеграції. Воно зосереджується на соціальному, культурному та політичному розвитку студентів, а також допомагає їм бачити себе членами суспільства, розвиваючи у них розуміння демократії, різноманітності, соціальної справедливості, прав і відповідальності, а також навчаючи робити позитивний внесок у суспільство, демократичне та громадське життя [28]. Це процес, за допомогою якого молодь набуває знань, навичок і цінностей, необхідних для активної участі в житті своїх спільнот,

підтримки демократичних принципів і сприяння покращенню суспільства як відповідальні громадяни. Одна з ключових цілей громадянської освіти полягає в тому, щоб прищепити молодим людям почуття приналежності та ідентичності до своєї нації. Вивчаючи історію, культуру, цінності та демократичні системи своєї країни, вони глибше розуміють і цінують свою національну спадщину. Таке розуміння виховує почуття гордості, вірності та прихильності до своєї нації, що веде до міцнішого почуття національної ідентичності.

У громадянському вихованні велике значення приділяється формулюванню культури поведінки особистості, яка включає сукупність соціально значущих якостей, заснованих на моральних нормах, законах і вчинках. Культура поведінки виражає моральні вимоги суспільства, закріплені в нормах, законах, принципах і ідеалах закону, а також усвідомлення положень, що спрямовують, регулюють і контролюють вчинки та дії людини. Громадянське виховання також наголошує на важливості активного громадянського залучення та участі в суспільно важливих справах. Воно надає студентам знання та навички, необхідні для розуміння та реалізації своїх прав та обов'язків як громадян. Завдяки навчанню про демократичні процеси, верховенство права, права людини та соціальну справедливість люди отримують можливість брати активну участь у демократичних процесах прийняття рішень, виступати за соціальні проблеми та робити внесок у покращення своїх громад. Крім того, громадянська освіта пропагує цінності толерантності, поваги та розуміння серед людей із різним походженням. Вона заохочує діалог, співчуття та цінування культурного, релігійного та етнічного розмаїття в суспільстві. Пропагуючи інклюзивність і сприяючи різноманітності, громадянська освіта допомагає будувати згуртовану та гармонійну спільноту, сприяючи духу національної інтеграції. Виховуючи позитивну громадянську позицію та сприяючи національній інтеграції, громадянська освіта сприяє загальному добробуту та розвитку нації. Це закладає основу для демократичного та інклюзивного суспільства, де люди беруть активну участь, поважають один одного та працюють для досягнення спільних цілей. Зрештою, громадянська освіта відіграє життєво важливу роль у формуванні відповідальних та зацікавлених громадян, які віддані підтримці демократичних цінностей та роблять позитивний внесок у свої громади.

Важливою складовою змісту громадянського виховання є розвиток мотивації до праці, усвідомлення необхідності трудової активності, підприємницького духу, розуміння економічних законів і суспільних проблем, а також готовність до соціальної творчості як умови соціальної адаптації, конкурентоспроможності і самореалізації в ринкових умовах. Ефективність громадянського виховання визначається тим, наскільки форми та методи виховної діяльності сприяють розвитку самоорганізації та самоуправління молоді. Зріліші вихованці мають більше можливостей для критично-творчого мислення, самостійності, творчості та самоактивності. Вони усвідомлюють свої світоглядні орієнтації, які становлять основу для життєвого вибору і громадянського самовизначення.

Додатковим елементом громадського виховання в університетах України є розвиток міжкультурної компетентності серед студентів [17]. З урахуванням

різноманітності культур, етнічних груп та національностей в університетському середовищі, важливо сприяти розумінню, толерантності та взаємодії між студентами різних культур. Це може здійснюватись через різноманітні заходи, такі як міжкультурні тренінги, культурні виставки, міжнародні студентські обміни та інші заходи, які допомагають розширити світогляд та підвищити рівень толерантності та розуміння різних культурних контекстів. Крім того, важливо враховувати різні потреби та інтереси студентів під час розробки та реалізації програм громадського виховання. Різноманітність студентської спільноти передбачає наявність різних цінностей, інтересів та потреб, тому важливо враховувати цю різноманітність та створювати програми, які будуть доступні та привабливі для всіх студентів. Це може включати різні формати, методи та підходи до проведення заходів, такі як інтерактивні лекції, відкриті дискусії, проекти громадської участі, волонтерські заходи, онлайн-ресурси та інші форми, які будуть цікавими та стимулюючими для різних груп студентської молоді. Також, важливо створити сприятливу атмосферу толерантності, різноманітності та відкритості в університетському середовищі, де студенти можуть вільно висловлювати свої думки, досліджувати різні погляди, культури та переконання. Забезпечення захисту прав та свобод студентів, включаючи свободу слова, сумління, релігії та переконань, допомагає створити сприятливе середовище для розвитку громадської активності та відкритого діалогу. Розвиток міжкультурної компетентності серед студентів є важливою складовою громадянського виховання в сучасному багатокультурному світі. Міжкультурна компетентність відображає здатність людини ефективно взаємодіяти з представниками різних культур, розуміти та поважати їхні цінності, традиції, світогляди та сприймати різноманітність як перевагу, а не загрозу. Університети в Україні та в інших зарубіжних країнах активно працюють над розвитком міжкультурної компетентності серед своїх студентів. Для цього використовуються різноманітні підходи та ініціативи. Університети пропонують спеціальні курси з міжкультурної комунікації, міжкультурного менеджменту та інших аспектів міжкультурного розуміння. Ці програми допомагають студентам засвоїти знання про різні культури, розуміти особливості міжкультурної взаємодії та розвивати навички ефективного спілкування. Університети проводять тренінги та семінари, спрямовані на підвищення міжкультурної свідомості та навичок серед студентів. Ці заходи включають в себе взаємодію з представниками різних культур, виконання рольових завдань, обговорення культурних відмінностей та розвиток емпатії. Університети сприяють участі студентів у міжнародних обмінах та стажуваннях. Це дає їм можливість побувати у різних культурних середовищах, взаємодіяти з представниками інших країн та розвивати свою міжкультурну компетентність на практиці. Університети організують громадські проекти, в яких студенти працюють над спільними зусиллями з представниками різних культур. Це можуть бути волонтерська діяльність, соціальні проекти, культурні виставки та фестивалі, де студенти мають можливість пізнавати та взаємодіяти з представниками інших культур. Отже, розвиток міжкультурної компетентності серед студентів в українських університетах відіграє важливу роль у підготовці молодого покоління до життя в глобальному суспільстві. Це сприяє побудові

толерантного, відкритого та розуміючого світу, де різноманітність культур є важливим ресурсом для розвитку та співробітництва.

Існує чимало викликів та перспектив розвитку громадянської освіти в українських університетах залежать від різних факторів. Одним з викликів є недостатня увага до громадянської освіти з боку університетських адміністрацій і викладацького складу. Це призводить до обмеженого фінансування, неадекватного розподілу ресурсів та відсутності підтримки для впровадження громадянської освіти. Розвиток громадянської освіти вимагає наявності кваліфікованих викладачів, які мають глибоке розуміння цінностей громадянства та досвід у практичній роботі зі студентами. Викликом може бути недостатній розвиток підготовки викладацького складу до впровадження громадянської освіти та недоступність належних програм підготовки. Громадянська освіта повинна бути інтегрована в університетські навчальні програми, щоб забезпечити цілісний підхід до формування громадянських якостей. Проте, інтеграція інколи стикається зі складнощами через велику кількість навчальних предметів та обмеженість часу для навчання. Важливо залучати студентів до активної участі в громадянській освіті. Проте, викликом може бути недостатня мотивація та свідомість студентів щодо важливості громадянської освіти, а також відсутність механізмів стимулювання активної участі.

Воєнні реалії в Україні мають значний вплив на розвиток громадянської освіти в країні. Війна в Україні та зростання загрози національній безпеці вимагають особливої уваги до формування громадянської свідомості, національної ідентичності та активної громадянської позиції серед населення. Воєнна ситуація в Україні створює нові виклики та завдання для громадянської освіти. Зокрема, воєнний конфлікт підкреслює важливість формування національної свідомості серед українського населення. Громадянська освіта спрямовує зусилля на розуміння історичного досвіду, національних цінностей, культурної спадщини та підтримку суверенітету та територіальної цілісності України. Воєнна ситуація вимагає розвитку громадянських якостей серед населення, таких як патріотизм, солідарність, відповідальність та активна участь у громадському житті. Громадянська освіта сприяє формуванню цих якостей через включення студентів, викладачів та громадських організацій у спільні проекти, волонтерську діяльність та соціально-політичні ініціативи. Воєнний конфлікт призводить до зростання кількості жертв війни, внутрішньо переміщених осіб та постраждалих громадян. Громадянська освіта може допомогти в розвитку соціального захисту, психологічної підтримки та реінтеграції постраждалих осіб у суспільство. Програми громадянської освіти можуть включати навички соціальної адаптації, конфліктології та психологічного відновлення. Воєнний конфлікт підкреслює важливість демократичних цінностей та прав людини. Громадянська освіта спрямовує зусилля на розвиток громадянського самосвідомості, поваги до прав людини, розуміння демократичних процесів та сприяння миру і недопущення конфліктів. Воєнні реалії розвитку громадянської освіти в Україні ставлять нові завдання перед державою, освітніми установами та громадськими організаціями. Це вимагає збільшення уваги до громадянської освіти, розвитку спеціалізованих

програм, залучення громадськості та створення сприятливих умов для формування активної громадянськості та патріотизму серед молоді та населення загалом. Незважаючи на вище зазначені виклики, існують перспективи розвитку громадянської освіти в українських університетах. А саме:

Зростаюча увага до громадянської освіти: суспільство все більше розуміє важливість громадянської освіти для становлення активних та відповідальних громадян. Це створює позитивну базу для розвитку громадянської освіти в університетах.

Розвиток підготовки викладачів: з'являються нові ініціативи та програми підготовки викладачів громадянської освіти, які сприяють підвищенню кваліфікації викладацького складу та розвитку їх професійних навичок. Адже, формувати риси громадянськості кожного майбутнього фахівця є першорядним завданням. Ефективно це може здійснити лише педагог, який володіє арсеналом механізмів педагогічної майстерності.

Міжнародний досвід: взаємодія з міжнародними партнерами, вивчення міжнародного досвіду впровадження громадського виховання забезпечує цінний досвід та навички, які можна використовувати в умовах українських університетів. Обмін досвідом та співпраця з іншими країнами сприяє впровадженню інноваційних підходів та забезпеченню якісної громадянської освіти.

Залучення громадськості: важливо залучати громадські організації, неурядові організації, активістів та експертів до процесу розвитку громадянської освіти. Їх досвід та підтримка можуть стати важливими ресурсами для реалізації громадянської освіти в університетах.

Підсумовуючи вище сказане, маємо наголосити, що розвиток громадянської освіти в українських університетах вимагає системного підходу, спільних зусиль усіх зацікавлених сторін та належної підтримки з боку університетських адміністрацій та держави. Забезпечення якісної громадянської освіти в університетах сприятиме формуванню активної та відповідальної громадянської свідомості у студентів і сприятиме розвитку суспільства в цілому. Підвищення кваліфікації викладачів з громадянської освіти та створення спеціалізованих підрозділів є важливими кроками для розвитку громадянської освіти в українських університетах. Нижче наведено деякі аргументи, що підтримують цю необхідність: (а) Глибокі знання та навички: викладачі, які мають спеціалізовану підготовку з громадянської освіти, можуть передати студентам глибокі знання та навички, пов'язані з громадянськими цінностями, правами та обов'язками. Вони володіють методиками навчання, які сприяють активній участі студентів у громадському житті. (б) Розробка спеціалізованих програм: спеціалізовані підрозділи з громадянської освіти можуть розробляти інноваційні програми навчання, які враховують сучасні виклики та потреби суспільства. Вони можуть вивчати проблематику громадянськості в контексті сучасної української реальності та сприяти формуванню відповідних компетенцій у студентів. (в) Моніторинг та оцінка: спеціалізовані підрозділи займаються моніторингом та оцінкою ефективності громадянської освіти в університетах. Вони можуть проводити дослідження, вивчати результати навчання та розвитку громадянських якостей у студентів, що дозволить вдосконалювати програми та

методики. (г) Сприяння співпраці та обміну досвідом: створення спеціалізованих підрозділів стимулює співпрацю між університетами, громадськими організаціями, неурядовими організаціями та експертами у галузі громадянської освіти. Це сприяє обміну досвідом, розробці спільних проєктів та підвищенню якості громадянської освіти в Україні. (д) Підтримка ініціатив студентів: спеціалізовані підрозділи можуть підтримувати ініціативи студентів у галузі громадянської освіти, надавати їм необхідну підтримку, ресурси та платформи для реалізації їхніх проєктів та ідей. Створення спеціалізованих підрозділів та підвищення кваліфікації викладачів з громадянської освіти відкривають нові можливості для розвитку громадянської свідомості у студентів і сприяють формуванню активного громадянства у суспільстві.

Підтримка держави у впровадженні громадянської освіти та співпраця з громадськими організаціями є ключовими елементами успішного розвитку цієї сфери в українських університетах. Основні аспекти такої підтримки та співпраці включають:

Розробка та затвердження національної стратегії: держава створює національну стратегію розвитку громадянської освіти, яка визначає основні пріоритети, цілі та завдання, а також механізми їх досягнення. Ця стратегія повинна враховувати потреби суспільства, відображати цінності демократії, прав людини та громадянської свідомості.

Фінансова підтримка: держава повинна забезпечити необхідне фінансування для реалізації громадянської освіти в університетах, включаючи виділення коштів на розробку спеціалізованих програм, підвищення кваліфікації викладачів, організацію тренінгів та семінарів, створення інфраструктури та доступу до ресурсів. Залучення додаткових ресурсів для розвитку програм громадського виховання, є надзвичайно важливим, особливо таких як гранти, спонсорство від бізнесу, державна підтримка та благодійні фонди.

Підтримка законодавчого середовища: держава повинна створити сприятливе законодавче середовище для впровадження громадянської освіти. Це включає прийняття законів та нормативно-правових актів, які сприяють розвитку громадянської освіти, захищають права студентів на громадянську участь та активність.

Співпраця з громадськими організаціями: важливим кроком може бути співпраця між університетами, викладачами, студентами та громадськими організаціями з метою сприяння розвитку громадського виховання та обміну досвідом. У цьому контексті держава може активно співпрацювати з громадськими організаціями, які мають досвід у розвитку громадянської освіти. Це включає партнерство у реалізації проєктів, обмін досвідом, консультації та експертну підтримку. Громадські організації можуть бути цінними партнерами у розробці програм, проведенні тренінгів та практичних занять.

Моніторинг та оцінка: держава здійснює моніторинг та оцінку ефективності впровадження громадянської освіти в університетах. Це включає впровадження системи звітності, оцінки впливу та забезпечення зворотного зв'язку від учасників програм. Ці заходи дозволяють оцінити досягнення поставлених цілей, виявити проблемні питання та вдосконалити стратегію розвитку громадянської освіти.

Співпраця між державою та громадськими організаціями у впровадженні громадянської освіти є важливою для створення сприятливого середовища, де студенти матимуть можливість розвивати громадянські якості та активно долучатись до громадського життя. Це розширює мережу волонтерських баз та партнерств з громадськими організаціями для забезпечення практичної складової громадського виховання. А також включає розвиток довгострокових партнерств з організаціями громадянського суспільства, державними органами та місцевими громадами для спільної реалізації проектів та програм. Ця співпраця сприяє створенню гармонійного та демократичного суспільства. Співпраця між державою і громадськими організаціями впроваджується з метою ефективного розвитку громадянської освіти та підтримки громадського виховання. Обидві сторони вносять важливий вклад у сприяння активної громадянськості, демократичних цінностей та розвитку громадянського суспільства. Ось кілька способів співпраці між державою та громадськими організаціями у впровадженні громадянської освіти: 1) розробка імплементації стратегій: держава та громадські організації спільно розробляють стратегії та плани впровадження громадянської освіти. Це включає обговорення основних цілей, методології, залучення стейкхолдерів та оцінку результатів. Спільне планування сприяє оптимальному використанню ресурсів та взаємному збагаченню досвіду та експертизи; 2) фінансова підтримка: держава може забезпечувати фінансову підтримку громадським організаціям, які займаються громадянською освітою. Це може бути надання грантів, стипендій, фінансування проектів та програм. Громадські організації, з свого боку, зобов'язані забезпечувати прозорість та відповідальне використання цих коштів; 3) підтримка ініціатив: держава може сприяти розвитку громадських ініціатив у галузі громадянської освіти шляхом створення спеціальних програм, конкурсів, підтримки проектів та ініціативних груп. Громадські організації з свого боку можуть активно залучатися до таких ініціатив, розробляти та реалізовувати власні проекти; 4) обмін інформацією та ресурсами: держава та громадські організації спільно обмінюються інформацією, досвідом, ресурсами та матеріалами. Це може бути організація конференцій, семінарів, тренінгів, дискусійних платформ, створення онлайн-ресурсів та баз даних. Такий обмін допомагає залучати широкий спектр експертів та розширювати кругозір стосовно громадянської освіти. Тож, співпраця між державою та громадськими організаціями є важливим елементом успішного впровадження громадянської освіти. Вона забезпечує взаємодію, об'єднання ресурсів та зусиль для покращення освітнього процесу, формування активної громадянськості та розвитку громадянського суспільства.

Інтеграція громадянської освіти в усі рівні навчання є важливим аспектом розвитку громадянськості та активного громадянства. Це означає включення громадянського виховання та навчання у всі аспекти освітнього процесу, починаючи від початкової школи і до вищої освіти. Найважливіші аргументи, що підтримують інтеграцію громадянської освіти на всіх рівнях навчання наступні: (а) Раннє формування громадянських цінностей: включення громадянської освіти у початкову школу дозволяє формувати в дітей основні громадянські цінності, такі як повага до прав та свобод інших людей,

толерантність, взаємодопомога та громадянська відповідальність. (б) Розвиток критичного мислення: громадянська освіта навчає студентів критично мислити, аналізувати й оцінювати інформацію з різних джерел, розуміти суспільні проблеми та шукати конструктивні рішення. Це навички, які є важливими на всіх рівнях навчання та в майбутньому житті студентів. (в) Підготовка до активної громадської участі: громадянська освіта сприяє формуванню навичок громадської участі та активної участі у суспільних процесах. Це включає навчання студентів способам ефективного спілкування, співпраці, лідерства та прийняття рішень у громадських справах. (г) Підтримка рівності та громадянських прав: громадянська освіта вчить студентів розуміти їхні права та усвідомлювати обов'язки як громадян, а також про рівність, справедливість та недискримінацію. Інтеграція громадянської освіти допомагає створити усвідомлене суспільство, де права кожної людина поважаються і захищені. (д) Підготовка до глобального громадянства: в сучасному світі глобальне громадянство є важливою складовою. Громадянська освіта допомагає студентам розуміти світові проблеми, міжкультурну взаємодію та глобальні виклики. Вона сприяє розвитку громадянського світогляду, толерантності та готовності діяти для зміни суспільства на краще. Інтеграція громадянської освіти на всіх рівнях навчання відіграє важливу роль у формуванні громадянської свідомості, розвитку активного громадянства та підготовці студентів до життя в сучасному суспільстві. Необхідно проводити систематичну роботу з просвітництва та розуміння важливості громадського виховання серед керівництва університетів, викладачів та студентів шляхом проведення семінарів, тренінгів, лекцій та інших освітніх заходів. Важливо забезпечити наявність необхідних ресурсів для реалізації програм громадського виховання, таких як волонтерські бази, партнерства з громадськими організаціями, доступ до інформаційних ресурсів та інші матеріальні та технічні засоби, необхідні для впровадження програм громадського виховання. Це може включати залучення спонсорів, залучення грантів, створення партнерств з громадськими організаціями та бізнес-структурами, а також використання інших джерел фінансування. Важливо забезпечити доступ до різноманітних ресурсів, включаючи бібліотеки, бази даних, документацію, інформаційні технології та інші ресурси, які допомагають учасникам програм громадського виховання розвивати свої знання та навички в певних галузях громадської діяльності. Впровадження громадського виховання в університетах України має багато позитивних результатів, таких як формування активних громадянських цінностей, розвиток соціальної відповідальності, вдосконалення комунікативних навичок, розширення кругозору, розвиток лідерських якостей та багато іншого. Вищі навчальні заклади проводять наукові дослідження в галузі громадського виховання, аналізують результати впровадження проектів громадського виховання, досліджують вплив громадського виховання на розвиток студентів та громадського суспільства в цілому. Результати таких досліджень можуть використовуватися для подальшого вдосконалення програм громадського виховання та прийняття рішень на рівні університету та вищих освітніх інституцій. Університети можуть пропонувати різноманітні тематики громадського виховання, щоб враховувати різноманітні інтереси та потреби

студентів. Вони включають питання екології, прав людини, рівноправ'я, гендерну рівність, міжкультурну толерантність, глобальні виклики, громадянську відповідальність та інші важливі суспільні питання. Такий підхід допоможе формувати широку громадську свідомість та розширювати кругозір студентів. Загалом, розвиток громадської активності студентів в університетському середовищі є важливим аспектом формування активного, відповідального та свідомого громадянина. Це сприяє розвитку лідерських якостей, критичного мислення, соціальної відповідальності та інших важливих навичок, які допомагають студентам стати ефективними учасниками суспільного життя та внести позитивні зміни в своє оточення.

Узагальнюючи вище викладене, наголосимо, що громадянська освіта в українських університетах є необхідною складовою сучасної освітньої системи, оскільки сприяє формуванню громадянських якостей та активної участі студентів у суспільному житті. Запровадження громадського виховання в університетах України сприяє розвитку громадської свідомості, активної громадянської позиції, лідерських якостей та інших важливих компетенцій студентів. Це сприяє створенню громадського суспільства, де громадяни активно беруть участь у вирішенні суспільних проблем та розвитку країни. Громадське виховання в університетах України має стати важливим інструментом формування активної громадянської свідомості, розвитку громадської активності та громадянського лідерства серед студентської спільноти. Це сприяє побудові сильного громадського суспільства, розвитку демократичних цінностей та забезпеченню сталого розвитку України. Незважаючи на певні виклики та перешкоди, існують ініціативи та проекти, спрямовані на розвиток громадянської освіти, які вже демонструють позитивні результати і перспективи. Реалізація громадського виховання в університетах вимагає застосування системного підходу, включаючи розробку місій і візій, стратегій та програм, а також забезпечення належної координації та співпраці між всіма зацікавленими сторонами. Це включає університетські адміністрації, факультети, викладачів, студентські організації, громадські організації та інші зацікавлені сторони. Однак, для подальшого успішного розвитку громадянської освіти в українських університетах потрібно звернути увагу на деякі аспекти. По-перше, необхідно зміцнити свідомість студентів щодо громадянських цінностей та прав. Це можна досягти шляхом впровадження спеціалізованих курсів, семінарів та тренінгів, які активно залучають студентів до дискусій та практичних завдань, спрямованих на розвиток громадянського мислення. По-друге, необхідно забезпечити підвищення кваліфікації викладачів у галузі громадянської освіти. Викладачі повинні мати достатні знання та навички для ефективного навчання громадянській освіті, а також бути здатними створювати стимулююче навчальне середовище для розвитку громадянських якостей студентів. По-третє, важливо сприяти співпраці між університетами, державою та громадськими організаціями. Ця співпраця забезпечує обмін досвідом, фінансову підтримку та створення спеціалізованих центрів чи інститутів, які працюють над розвитком громадянської освіти. По-четверте, громадянська освіта повинна бути інтегрована на всіх рівнях навчання, включаючи початкову, середню та вищу освіту. Це дозволить створити плавний та послідовний шлях

формування громадянських компетенцій у студентів, починаючи з раннього віку.

Тож, розвиток громадянської освіти в українських університетах є важливим завданням, яке вимагає спільних зусиль студентів, викладачів, університетських адміністрацій, держави та громадських організацій. Це важлива складова сучасної освіти, яка сприяє формуванню громадянського суспільства, активної громадянськості та відповідальності перед суспільством. Для подальшого розвитку громадянської освіти в українських університетах необхідно зосередитись на підвищенні свідомості студентів, підготовці кваліфікованих викладачів, співпраці між різними сторонами та інтеграції громадянської освіти на всіх рівнях навчання. Це допоможе сформувати нове покоління громадян, здатних активно діяти та приймати відповідальні рішення у суспільстві. Запровадження та розвиток громадянської освіти в українських університетах вимагає системних змін, відповідного фінансування та підтримки з боку держави. Це інвестиція в майбутнє, яка сприятиме створенню сильного громадянського суспільства, розвитку демократії та підвищенню якості життя всіх громадян. Для подальшого дослідження в галузі громадянської освіти в українських університетах можуть бути проведені додаткові емпіричні дослідження, спрямовані на визначення ефективності різних програм та ініціатив, а також на виявлення факторів, що впливають на їх успішне впровадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова, Т. Розвиток лідерства у майбутніх соціальних працівників в умовах закладу вищої освіти. Перспективи та Інновації Науки, 2022. № 1(16), С. 12-25 [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-1\(6\)-12-25](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-1(6)-12-25)
2. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посіб. К.: Знання, 2008. 566 с.
3. Іваненко, Н., Герасименко, Ю., Костенко, В. Інноваційні підходи щодо модернізації філологічної освіти та науки України: відповідь на виклики воєнного часу. Академічні Візії, 2023. № 18. (online). <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7795088>
4. Кін О. Система формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності: дис. докт. пед. наук. Харків, Старобільськ, 2021. 557 с.
5. Ковальчук В. Розвиток громадянської свідомості молоді: досвід США. 2018. Available at: https://www.researchgate.net/publication/323855298_Rozvitok_gromadanskoj_svidomosti_molodi_dosvid_SSA
6. Кравченко Т. Громадянське виховання у працях українських та британських учених. Science and Education: a New Dimension. Pedagogy and Psychology, VI (68). №164. 2018. С. 29-32 <http://doi.org/10.31174/SEND-PP2018-164VI68-07>
7. Палагнюк Ю., Лушагіна Т., Акімова Т., та ін. Залучення молоді до розвитку громадянського суспільства: тренінговий посібник. Миколаїв. 2021. 165 с.
8. Растригіна А.М., Іваненко Н.В. Педагогіка свободи в парадигмальному просторі сучасної освіти і виховання: монографія. Дніпро. 2021. 500 с.
9. Романовський, О., Пономарьов, О. (ред.). Розвиток лідерського потенціалу національної гуманітарно-технічної та управлінської еліти: монографія. Харків. 2017. 292 с.
10. Сухомлинська, О. Громадянське виховання і сучасна освіта: від здобутого до нових акцентів і наголосів. Педагогіка і психологія. 2015. №2. С. 5-13.

11. Удалова, О., Буянова Г., Ївженко Ю. Діяльність громадських організацій в сучасних соціокультурних умовах. Київ: НМЦ «Агроосвіта», 2017. 218 с.
12. Arthur, J., Kristjánsson, K., Harrison, T., Sanderse, W., & Wright, D. (2017). *Teaching character and virtue in schools*. Routledge. 210 p.
13. Arthur, J., Kristjánsson, K. and Vogler, C. (2021). Seeking the common good in education through a positive conception of social justice. *British Journal of Educational Studies*. 69(1), 101-117 <https://doi.org/10.1080/00071005.2020.1724259>
14. Bain & Company (2023). Purpose, mission and vision statements. Retrieved from <https://www.bain.com/insights/management-tools-mission-and-vision-statements/>
15. Berkowitz, M.W., Bier, M.C., & McCauley, B. (2017). Toward a science of character education: Frameworks for identifying and implementing effective practices. *Journal of Character Education*, 13(1), 33-51.
16. Bittencourt, T. & Willetts, A. (2018). Negotiating the tensions: A critical study of international schools' mission statements. *Globalisation, Societies and Education*, 16(4), 515-525 <https://doi.org/10.1080/14767724.2018.1512047>
17. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. (2022), Available at: <https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4>
18. Ivanenko N. (2014). Education Change, Transformation, Reforms – a Regional Overview. In N. Ivanenko (Edit.) *Education in Eastern Europe and Eurasia*. London: Bloomsbury, 9-45.
19. Ivanenko N. (2018). Educating global citizens at a foreign language class. *Scientific proceedings: Philological Sciences. Kropyvnytskyi*, 165, 495-500.
20. Ivanenko N.V. (2019). Citizenship education, moral fluency and social and political future challenges. In *Polish-Jewish History, Culture, Values, and Education between Paradise and Inferno*. Irvine, USA: Brown Walker Press, 93-103.
21. Ivanenko N. (2021). Inclusive learning environment for students' achievements and foreign language development. *Priorities in the Development of Science and Education*. Budapest, Hungary, 74-80
22. Ivanenko, N., Boiko, A., Fedorchuk, L., Panchenko, I., & Marieiev, D. (2023). Development of educational policy in Ukraine in the context of European integration and digital transformation. *Revista Eduweb*. 17(2), 296-305 <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2023.17.02.25>
23. Jubilee Centre for Character and Virtues. (2022). *The Jubilee Centre Framework for Character Education in Schools Third Edition*. Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online], Available at: <https://www.jubileecentre.ac.uk/framework>
24. Lovat, T., Clement, N., Dally, K., & Toomey, R. (2010). Values education as holistic development for all sectors: researching for effective pedagogy. *Oxford Review of Education*, 36(6), 1-17 <http://dx.doi.org/10.1080/03054985.2010.501141>
25. Peterson, A. (2019). Character education, the individual and the political. *Journal of Moral Education*. 49(2), 143-157 <https://doi.org/10.1080/03057240.2019.1653270>
26. Rastrygina, A., Ivanenko, N. (2020). Gender comfortable educational environment as a factor of development of personal freedom. *Research Bulletin. Pedagogical Sciences. Kropyvnytskyi*, 188, 28-35 <http://dx.doi.org/10.36550/2415-7988-2020-1-188-28-35>
27. Rastrygina, A., Ivanenko, N. (2023). A Pedagogy of freedom as a viable basis for implementing gender equality in Ukraine's educational institutions. *International Review of Education*, 69(1-2) <https://doi.org/10.1007/s11159-023-09995-9>

28. Wang, F. (2018). Social justice leadership - theory and practice: a case of Ontario. *Educational Administration Quarterly*, 54(3), 470-498
<https://doi.org/10.1177/0013161X18761341>

29. Wiggins, G., McTighe, J. (2007). *Schooling by design: mission, action, and achievement*. Association for Supervision and Curriculum Development. 287 p.

DOI: <https://doi.org/10.36550/978-617-8245-57-3-21>

КУЛІКОВА С. В.,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мистецької освіти

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна

ORCID: <https://0000-0003-0397-6853>

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК СКЛАДОВА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Характерною рисою сучасного світового розвитку країн є активізація інтеграційних процесів у світі та Європі зокрема. При цьому навіть ті країни, які не входять до складу інтеграційних об'єднань, неминуче відчують на собі їхній вплив. Після останнього розширення Європейського Союзу Україна стала безпосереднім сусідом Євросоюзу, що відкриває нові можливості для поглиблення співпраці між Україною та ЄС.

Процес європейської інтеграції зумовлює важливі перетворення у побудові державної політики України на національному та місцевому рівнях і торкається різних сфер суспільства. В соціокультурному секторі України так само спостерігається пошук співробітництва із Європейським Союзом, метою якого є не лише налагодження культурних обмінів та діалогу, а й зміна системи й підходів до цієї галузі, які б базувались на засадах демократії, визнання культурних прав і свобод.

Соціальні перетворення, що відбуваються в Україні під впливом соціально-економічних реформ, призвели до зміни багатьох педагогічних орієнтирів. У сучасному соціокультурному просторі в умовах становлення нового ринку праці особливу значущість набуває виховання відповідальної, ініціативної, творчої особистості, яка спроможна реалізувати власні життєві цінності. На розв'язання цих завдань спрямовані важливі державні документи – Закон України «Про освіту», Національна доктрина розвитку освіти України, Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, в яких зазначається, що успішна самореалізація молодої людини можлива лише за наявності її особистої системи цінностей, котра має бути адекватною сучасному суспільству.

Сьогодні українське суспільство проходить крізь смуту складних соціокультурних трансформацій, які торкаються усіх без винятку аспектів його життєдіяльності. Реформи в країні зумовлені як внутрішніми імпульсами до створення демократичного ладу, так і загальносвітовими тенденціями переходу до нової, постіндустріальної фази життя. Глибокі зміни у суспільному, політичному, економічному житті країни створюють великий вплив і на розвиток системи вітчизняної освіти. Нові суспільні потреби вимагають зміни